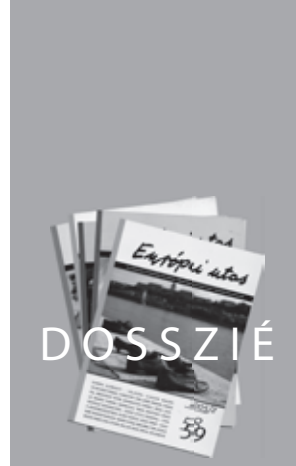

Dosszié

– részletek az e témakörben megjelent korábbi írásainkból –

Schöpflin György
Nacionalizmus és nemzeti kisebbségek
Európai Utas, 2. sz. 1991/1.

A XX. század egyik nagy talánya a nemzetek és a nemzetiesség továbbélése. Az utóbbi kétszáz évben mind a marxisták, mind a liberálisok többször is leírták a nacionalizmust, az mégis tovább él. Sőt, a kommunizmus európai összeomlása után nagyon is olyan ideológiának tetszik, amelynek jövője van. Szokványos marxista álláspontból nézve ez nem történhetett volna meg, ha egyszer az egyén osztályérdeke szükségképpen megelőz minden más érdeket. A liberális szemlélet, bár nem ennyire szélsőséges, hasonlóképpen bajban van a nacionalizmussal, mert végső feltevései túl szorosan kötődnek az anyagi érdekekhez, s ezért a liberalizmus sehogyan sem tud zöld ágra vergődni az olyan ideákkal, amelyek a nem anyagi érdekeket rendszeresen az anyagiak fölé emelik. De mert ezeknek az eszmeáramlatoknak a hívei, úgy tetszik, sosem gondolkodnak el, miért él tovább a nacionalizmus, újra meg újra meglepődnek, és feléledését látva újra meg újra magyarázkodni kénytelenek. E magyarázatok többnyire oda lyukadnak ki, hogy a nacionalizmust „irracionálisnak” vagy „törzsi-nek” bélyegzik, a kevésbé „civilizált” országok nyavalyájának. Ám a „miért” kérdését végül is mellőzik.

(..) A nehézséget az okozza, hogy a nemzet különböző funkciói szétszalazhatatlanul egymásba fonódnak, és az egyik területet érő kihívást az egész morális rend fenyegetésének fogják érezni. Emiatt azután a politikai közösségekben lejátszódó alkufolyamat alaposan összebonyolódik, mihelyst etnikai-nemzeti kérdések kerülnek szóba. Mihelyst az azonosság kérdései kerülnek napirendre, és az emberek a határokat veszélyeztetve látják, sem az egyének, sem a csoportok nem könnyen engednek, a kölcsönös cselekvéseket hamar zéró összegű játszámának érzik, s kezdik feltölteni emocionális töltettel, amelyet a közösség a lojalitásra és az effélere hivatkozva gerjeszt. A közös tárgyalási alap egyszerűen semmivé válik. Valahányszor két közösség az azonosság kérdésében konfliktusba keveredik, az alku lényegében lehetetlenné válik.

(...) Amint eltűntek a kommunizmus súlyos korlátozásai, mozgásba jöttek az összes etnikai-nemzeti csoportok, kezdték kijelölni a politikai cselekvés új határait, s ennek során összeütköztek a hasonló csoportokkal. Ráadásul a kommunista időkben a nemzeti azonosságtól különböző formák legtöbbször meggyengítették, miáltal a nemzetiességre olyan feladatok maradtak, amelyek elvégzésére nem feltétlenül alkalmas.

A nemzeti mivolt nem lehet minden pozitív érték letéteményese, amint arról a nacionalisták szeretnének meggyőzni bennünket, és keveset tud mondani a szabadságról, igazságosságról, prosperitásról stb., jóllehet ezek az eszmék könnyen, de tévesen társíthatók vele. A kialakult helyzetben az a veszély fenyeget, hogy túl sok folyamatot kezdenek etnikai-nemzeti szemüvegen át nézni, ami messzemenő következményekkel jár a poszt-kommunista politikai rendszer stabilitására.

Minden modern társadalomnak és politikai közösségnek szembe kell néznie a kollektív és egyéni jogok kiegyensúlyozásának bonyolult feladatával. Az etnikai-nemzeti kisebbségek esetében, amint láttuk, a feladat azért nehezebb, mint mondjuk a gazdasági csoportoknál, mert az etnikai-nemzeti azonosság sajátos erkölcsikulturális szerepet kapott. Ez persze nem jelenti, hogy a feladat megoldhatatlan, csupán különös gondosságra van szükség, hogy elkerüljük a többségi uralom veszélyét. A kisebbségi politikát két nagy elvnek kell vezérelnie, ha a cél a kisebbségek integrálása és a demokrácia megőrzése. Az egyik az, hogy a törvény szellemét és betűjét minden esetben be kell tartani; a másik, hogy mindig többet adjanak, mint amennyit a kisebbség kíván az adott időben.

Ebből világosan az következik, hogy a többségnek korlátoznia kell kívánalmait, különös erkölcsi és affektív parancsait a kisebbség kedvéért; kivált azért, hogy olyan állami identitást kell teremtenie, amely magában foglalja a kisebbségi kultúra elemeit. A többségnek lehetnek tagjai, akik megkötik magukat, s azt hangoztatják, hogy a kisebbséggel bánjanak kevésbé nagylelkűen, és azzal érvelnek, hogy az állam a többség politikai akaratának kifejezése, s így a kisebbség csak megtúrt kisebbség. Ez alapos félreértés. A kisebbség nem a maga jószántából él egy olyan államban, amelyben

erkölcsi-kulturális jellemzői veszélyben vannak – a többség viszont területi és hatalmi előnyöket húz abból, hogy a kisebbség lakta körzeteket az államához csatolták.

Pomogáts Béla
Kisebbségtörténelem
Európai Utas, 2. sz. 1991/1.

A kisebbségi sorstapasztalat igazából tragikus tapasztalat, hiszen olyan közösségi történelemet rejt magában, amely fájdalmasan nélkülözi a szerves fejlődést, a nagy szellemi értékek szabad kibontakozásának lehetőségét. A kisebbségi történelem „csonka” történelem, és a kisebbségi társadalom ugyancsak „csonka” társadalom. A kisebbségi sorsot élő írástudó, jelesül a szlovákiai magyar író és költő mindazonáltal arra törekszik, hogy ezt a „csonka” történelmet és társadalmat ne „csonka” művek által mutassa be, fénytelen és töredezett tükörben, amelynek minőségét ugyancsak a kisebbségi létkörülmények szabják meg, ellenkezőleg, magas esztétikai színvonalon, az emberi teljesség jegyében és igényével. Voltaképpen a kisebbségi irodalom szellemi „nagykorúságának” is próbája ez az igény: a kisebbségi írásművek akkor lesznek a regionális irodalom megjelenési formáiból a nemzeti irodalom részei, amikor meg tudnak felelni az egyetemesség igényének, s a sajátos kisebbségi tapasztalatot és mondanivalót nemzeti és összemberi tapasztalattá, mondanivalóvá tudják átlényegíteni.

Czine Mihály
Két nap Szlovákiában
Európai Utas, 2. sz. 1991/1.

Amerre jártunk, mindenütt beszélt a földre írt történelem. Pozsony – többek között – Bartókot idézte, aki a népek testvérré válásának vágyát muzsikálta a világba, a Galánta felé mutató táblák Kodály Zoltán mezítlábas társaira emlékeztettek, a közeli Deákiban hangzott el először a szabadversként is felfogható *Halotti beszéd*; Szencről hozta a zsoltárokba Szenczi Molnár Albert a gyönyörű szép mezők, a kies folyóvizek látomását, s Komárom szülte irodalmunk legnagyobb álmodóját. A Vág és a Duna összefolyásánál már az Árpád-korban megtelepült a magyarság. A XVI. század közepétől már megerősített végvár volt itt; ezt a nemes Komáromot védte Klapka György 1849-ben. Itt születtek, itt éltek az aranyemberek, dacolva ismétlődő árvizekkel, földrengésekkel s a politikai nyomással: volt, hogy száz-

tíz esztendeig nem lehetett papjuk, s mégis megtartották hitüket. Idevaló volt Komáromi Csipkés György, a bibliafordító, az egyházi író, aki héber nyelvtant írt latinul, ide Péceli József, a latin, héber, arab, angol, német és francia nyelv tudósa, aki papokból és tanárokból létrehozta a Komáromi Tudós Társaságot, s Kultsár István, aki az egyik első magyar folyóiratot, a Hazai Tudósításokat szerkesztette, s kiadta a Rodostóban nyugvó Mikes Kelemen leveleit. S még ma is nagy fényt jellez a város a művelődésben: itt működik Szlovákia első magyar színháza és egyik legjobb gimnáziuma: tanulói rendre nyerik az országos versenyeket.

Duba Gyula
Kisebbségi „Európai Utas”
Európai Utas, 2. sz. 1991/1.

Kisebbségünk a cseh–szlovák–magyar nemzeti kapcsolatok és együttélés közvetlen tanúja és érdekeltje, de akár függvényének is nevezhetnénk. Ezt a kapcsolatrendszert látjuk a mai nemzetiségi problémakör leginkább európai modelljének. Történelmi gyökerei messzire nyúlnak, közös királyokig (Mátyás), az ezeréves szlovák–magyar együttélés és közös népi történelem, a török kori Felső-Magyarország ténye, pozsonyi koronázások és diéták erősítik. Az önálló Csehszlovákia léte nem az együttélés lehetőségét kérdőjelezte, csupán módját változtatta, formáját módosította. Beneš volt elnök magyarellenessége nem volt történelmi szükségszerűség – mint ahogy a magyar irredenta politika sem lehetett az –, a nemzetállam megteremtésének eszméjét pedig hamis illúzióknak minősítette az idő. Már csak azért is, mert a hazai nemzetiségi problémakör alaptényezője nem a kisebbségek helyzete, hanem a szlovák nemzet önállósági törekvéseinek kicsúcsosodása és államiságának betetőzése.

Ez a dinamikus tényező időnként olyan roppant – részben irracionális – erőként mutatkozik, a szlovák nemzeti eszme vajúdásának és kiteljesedésének magjaként, mely valósággal átizzítja a társadalmi nyugalom burkát és felforrósítja körülöttük a levegőt. Ebben a légkörben válhatnak az utca hangjává a csehellenesség jelmondatai, a magyarság elleni „mitikus” gyűlölet mármár nyomasztó közeggé sűrűsödik, és hangot kap a zsidóellenesség. S hogy mennyire csak a szlovák nemzeti tudat – minden jel szerint egyre valóbb és ásatagabb – rekvizitumai ezek, mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy közben a nemzetiségi-népi együttélés nem válik drámaivá, a szomszédok viszonya nem vagy alig változik. A dél-szlovákiai táj élete nem kavarodik fel. Ám ilyenkor a kisebbségi lélekben mégis indul nyugtalan

hullámverés, történelmi beidegződéseibe beleremeg!

A szélsőséges eszmék azonban igazából ott hatnak, ahol nem a mindennapi népi együttélés józanságával és realizmusával szembesülnek, hanem ahol a romantikus nemzeti tudat (elvont) eszmeiségét táplálják, negatív emléktartományait idézik fel. A nacionalista pártok bázisa a szlovákok lakta vidék, nem a közösen lakott Dél-Szlovákia. A negatív emléktartományok – sajnos – megvannak, a „mitikus gyűlölet” fogalma nem alaptalan, s a tudat mélyén, az ösztönökben lappangó elutasításra utal, mely történelmi termék. Arra utal, hogy a szlovákság lelkét súlyos – bár csak részben indokolt – teherként nyomja az ezeréves közös történelem jó néhány ténye és máig tisztázatlan helyzete.

**„Hasonló tócsákban tocsogunk”
Beszélgetés Szigeti Lászlóval és Mészáros Sándorral
Európai Utas, 60. sz. 2005/3.**

Miért nem folyik már a magyar nemzeti tudatról, a magyar kultúráról, a kortárs magyar művészeti, tudományos, informatikai és mediális ön- és félreértelmezésekről az a szükségszerű, elmulasztathatlan – bizonyos területeken, megkockáztatom, a túlélést jelentő – társadalomkritikai diskurzus? Ebben feltárulkozhatnának identitástartományaink tisztái és aknamezői, s ezzel egy írásban a globalizáció és az informatikai forradalom megkövetelte kulturális szerepváltások kockázatai és esélyei. Ezzel kapcsolatban könyvkiadóként egy látszólag marginális dilemmát vetek fel csupán: vajon az állami mecénatúrának van-e határozott képe arról, hogy a jövőben hogyan alakulnak át, miként funkcionálnak majd a klasszikus családi, iskolai, egyetemi és egyéb közkönyvtárak? Vagy ez talán egy olyan kérdés, amelyről azt hihetnők, hogy erre nem Magyarország adja meg a választ? Ha ezt elhisszük, akkor irracionális minden olyan diskurzus, amely a magyar, illetve a kortárs kismemzeti irodalmak múltbeli, jelenkori és jövőbeni társadalmi pozícióját, szerepét és értelmét latolgatja bárhol a világon. Hát szabadság van, kedves barátaim, és ha szabad alkotóként és szabad társadalomként képtelenek leszünk a nyelvek, narratívák, kultúrák világhálózatának utasaivá lenni, akkor nekünk annyi. Akkor mi, magyarok továbbra is kultúrfőlényben érezzük majd magunkat, hegemonisztikus törekvéseinkkel neveltségessé tesszük magunkat, és továbbra is betegesen érzékenyek, hisztérikusan sérülékenyek leszünk, amiért nemzeti kulturális örökségünk a nagyvilág részéről nem kezeltetik kellő méltányossággal. Pedig ezen a ponton nem lenne szabad szem elől téveszte-

nünk, hogy az ilyenfajta önteltség a zsarnokság előszobája. A nemzeti önteltség a nemzeti zsarnokoskodásé. De ezt most hagyomány...

Egy erős kulturális és tudományos összefogás talán tudna hatni a közép-európai kormányokra és parlamentekre, talán még az EU-ra is, amelyben most éppen egy szlovák politikus, Jan Figel a kulturális főbiztos. A hiány és a tehetetlenség ugyanis, amelyről eddig beszéltem, korántsem magyar sajátosság. A bezárkózó, alapjaiban, azaz habitusában és intézményeiben bizonytalan, erős szenvedésképekkel terhelt nemzetek sajátossága ez. Ilyen a lengyel, a szlovák, a cseh, de ilyen a magyar is. Nem véletlen, hogy Hrabal az egyik beszélgetésünkben a cseh nemzeti habitust ironizálón komikusnak, a lengyelt abszurdizálón groteszknek, a magyart drámaian tragikusnak minősítette. A szlovákról nem beszélt. De mert mind a négy nemzet habitusában mély gyökeret vert a melankólia és a hisztéria, pirulva bár, de mindannyian imádják az operettet és annak aktualizált válfaját, a musicalt, és azzal áltatják magukat, hogy ami aktuális, az egyben modern is. Miközben nyitottságról ábrándoznak, bezárkózók, amikor integritásról és biztonságról merengnek, a legtöbb nagytratórésük ellenséges érzéseken alapszik.

**Rudolf Chmel
Három szomszéd, három könyv
Magyar, cseh és szlovák értelmiség 1993-ban
Európai Utas, 11. sz. 1993/2.**

A magyarság kérdése Szlovákiában s a németeké Csehországban egyazon ok – a kisebbségi és a történelmi kérdés – miatt áll a politikai és nemzetközi szintér előterében. És cipeljük – egyforma teherként – Cseh-Szlovákia megszűnése után is. Külön-külön. Ennyivel súlyosabb. A szlovákoknak és a cseheknek éppúgy, mint a magyaroknak és a németeknek, különösen gyötrőek a második világháborút követő évek, bár a szlovákoknak és a cseheknek épp olyan fontosak a korábbi évek, 1938-tól. Mind a négy nemzet elkeseredett, mert megülik őket a megoldatlan, a pontosan meg sem nevezhető problémák. Příklad a cseh és német katolikusok találkozájára emlékeznek. Valamikor 1990-ben együtt medítették a témán: „Mindnyájunk számára érthető volt, és világos ma is, hogy a múlt bűneit nem a történelem kerekének visszaforgatásával küzdjük le, hanem az újrazkezdéssel.” Ez lehetne a hasonló, bár kevésbé súlyos kérdés (a bécsi döntés és a lakosságcsere kommunikációja, e több évtizedes trauma) megoldása, amely elvezetne a szlovák–magyar megbékéléshez, megegyezéshez, elérve

azt, ami nem sikerült sem a történészeknek, sem a politikusoknak, amivel az értelmiség sem birkózhat meg. A már szinte érthetetlen tabu továbbra is kísért bennünket. Pontot tenni a végére? Még adósa vagyunk magunknak a lelkiismeret-vizsgálattal, még nem néztünk szembe azzal, hogy helyt álltunk-e (és a szlovákok rovásán még mindig ott az eleven seb: a zsidókérdés tisztázása) a történelmi útkereszteződéseken (és nem voltunk mindig áldozatok, hanem olykor végrehajtók). S ha önmagunk tartozunk, kétségtelen, hogy másoknak, szomszédainknak is adósa vagyunk, s ők nekünk.

Ma, az új helyzetben a szlovák, a cseh és a magyar értelmiségre egyaránt új feladatok várnak. Csak a szomszédos államok és nemzetek szoros és intenzív együttműködésével lehet elkerülni azt, hogy e térség a helyi konfliktusok áldozatává váljék. Az egymás mellett élő népek nem élhetnek egymástól elszigetelve, közeledniük kell egymáshoz, szükségük van az együttműködésre – az emberi és egyéb jogokon nyugvó demokratikus berendezkedés alapján. Csak így érhető el, hogy ne térjen vissza a múlt a maga autoritárius rendszereivel, csak így lehet a gyakorlatban bebizonyítani, hogy nemzeti azonoságtudatunknak szerves része a demokrácia, az idegengyűlölet pedig eleve ki van zárva belőle.

Közép-Európa nemzetei, melyek oly hasonlóak álmaikban, önróniájukban és érzelmességükben, humorukban és nagyságukban – egymásra vannak utalva. E kölcsönös egymásrautaltság kihívás az értelmiség számára az új geopolitikai és szellemi helyzetben. Közép-Európa az új és a régi államok Európájának új identitásáért száll síkra.

Rudolf Chmel

A szlovák kérdés színeváltozásai a XX. században
Európai Utas, 15. sz. 1994/2.

Engedtessek meg még egy megjegyzés, melynek nyilvánvalóan helye van itt, bár a probléma megérett egy monográfiára is. E megjegyzés a szlovák kérdés magyar összetevőjét érinti, mely legalább olyan fontos, ha nem fontosabb, mint a cseh kérdésben a német vagy szudétanémet elem. Minden bizonnyal a múlt traumaként kísértő élményeiről van szó: ez az, ami ily huzamosan befolyásolja magatartásunkat, gátolja a józan mérlegelést, ami viszont a politikán és publicisztikán mérhető le, de végső soron még a közvéleményen is. Ebből ered, tehát az irracionális elmélkedésből, a Szlovákiában élő magyar kisebbségek kérdésének – ami bizonyos értelemben a szlovák kérdés része – megoldásában tapasztalható számtalan deformáció. Csak azért, mert sem a tör-

ténelmi, sem az aktuális megoldás nem foglal magában egy szemernyi önvizsgálatot, kritikus önreflexiót sem, a szlovák kérdésnek ez a része egyre merevebbé válik, a kérdés egészének megoldását gátolva. Ám ha mi, szlovákok nem tárjuk fel ezt a mind ez ideig nagyon leegyszerűsített, szinte vulgárisan felvetett és kezelt témát, magunknak ártunk. Nem leszünk teljesek, nem élhetünk valódi szomszédságban. Az ebben a kérdésben uralkodó leegyszerűsített elképzelések viszont igen hosszú életűek, s akadályozzák a kisebbség tagjainak megismerését és a velük való kapcsolatot. A szlovákok számára ennek sokkal inkább nyilvánvalónak kellene lennie, mint a kisebbségi magyarok számára. A szlovákok ugyanis rendelkeznek némi tapasztalattal az alárendelt szerepet illetően, talákoztak már a szlovák alacsonyabbrendűség gondolatával. Bár minden szlovák ember tud valami fragmentálisat mondani a kisebbségekről, de gyakran túloz vagy elhallgat dolgokat, s ezzel a probléma nem oldódik meg, csak még inkább összegabalyodik. Alapként az a felismerés szolgálhatna, hogy azt, amit a szlovák nemzet követelt a csehtől, Szlovákia határain belül fel kell kínálnia és garantálnia a kisebbségeknek. Azaz, egyenlő jogú részvételt a szlovák államiság és a kisebbségi jogok alakításában. Csak ezt követően lehet beszélni a szlovák államiság tartalommal való megtöltéséről, s talán a *szlovák kérdés* kimerítéséről is.

Csáky Pál

Az adott szó becsülete

Európai Utas, 35. sz. 1999/2.

Én úgy érzem egyébként is, hogy a szlovákiai magyar politizálás nagyon különbözik a szlovákiai szlovák politizálástól, lehet, hogy talán picit a magyarországi magyar politizálástól is. Ugyanis számunkra a politika valahol erkölcsi kérdés is. Számunkra az, hogy a választóink bíznak bennünk, erkölcsi kötelezettséget is jelent, mert az volna a legveszélyesebb és legelfogadhatatlanabb helyzet, ha netán ez a bizalom megroppanna bennünk. Mert egy többségi társadalomban, bárhol, ha a társadalom kiábrándul valamelyik politikus generációból vagy politikai csoportosulásból, akkor általában van alternatíva, és választhatják azt. Egy kisebbségi közösség esetében nemigen van alternatíva, a szlovák pártokat nemigen választanák, és ha meghasonulnánk önmagunkban, az nagyon komoly megrázkódtatást jelentene a közösség számára is. Ez egy okkal, egy nagyon erőteljes okkal több, hogy munkánkat erkölcsi indíttatásból is végezzük, és ezért kell ezt a belső vizsgálatot szinte naponta megejteni. ■